

Л.Б.б
196

ID=141542668

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И Б. 45709

КРИЗА
Лука Целовић
БЕОГРАД

Luka Celović
БЕОГРАД

НОВЧАНА СКУЧЕНОСТ

ОД ЕМИЛА ДЕ ЛАВЕЛЕЈА

1885. ГОД.

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ НАПРЕДНЕ СТРАНКЕ

1885

0

1850

1850

ROBERT H. ...

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Лука Ћеловић
БЕОГРАД

Luka Ćelović
BEOGRAD

КРИЗА

И

НОВЧАНА СКУЧЕНОСТ

ОД ЕМИЛА ДЕ ЛАВЕЛЕЈА 1885. ГОДИНЕ.

Међу многим узроцима који су садању кризу произвели, постоји један врло важан узрок, о коме сам кушао више пута да га појмљивим учиним, но у чему сам, бојим се, врло мало успео. Узрок тај о коме ћу сад опет говорити јесте скученост новчана, то јест смањена новчана средства за размену добара, у оно време кад непрекидни развој послова у целом свету захтева умножење тих средстава. Овај узрок кризе провлачи се скривено, јер, с једне стране, велики број народа непознавајући довољно законе политичне економије, не може да схвати то тешко питање, а, с друге стране, економисти занесени за неким системама, неће да виде ствари онако као што доиста постоје. Право стање ствари чини ми се да је ово: ковање сребрног новца обустављено је у целој Европи. Ми се дакле по самом стању ствари, налазимо под владом златнога монOMETализма. Производња злата не достаје да подмири потребе новчане и ковнице немају скоро шта да кују. Средства за размену не умножавају се, као што је то било пре у средњу руку за

једну милијарду франака годишње, него се смањују, из чега следује опадање цена, као стварни појав и узрок садање кризе.

Овај узрок кризе налазим да је непобитан: 1-во С тога што је он изнесен на видик са свима својим последицама још пре него што су догађаји потврдили та предвиђења. 2-го Што је са свим подобна криза садањој нашој кризи коју трпимо, догодила се после 1819. године, а услед са свим сличног узрока. 3-ће Што су моја разлагања о том сугласна са најнеоспорнијим основима политичне економије.

I.

Криза садања наговештена је била тачно и потпуно од стране најсупротнијих и најнадлежнијих економских ауторитета. Чујмо најпре шта веле о том Биметалисте. Још пре четрнаест година Воловски и Ерест Сеид предсказали су неизбежне последице које ће произићи из демонстизирања сребрног новца од стране једне велике државе, незнајући још за опште прогонство тога метала, које је доцније наступило. Они су рекли: 1-во Трговина ће опасти, нарочито у земљама које имају највише посла са страним државама. 2-го Опадање цена проузроковаће велике штете индустријалцима, трговцима и земљорадницима, а услед тога и њиховим надничарима, само ће од користи бити онима који од ренте живе и имају готових новаца. 3-ће Индустрија, убијена ниским ценама својих производа, неће се упуштати у нове радове. 4-то У тако мучном времену, непознавајући право узрока, прибећиће се средствима, која ће погоршати зло, а међу осталим заштитној царини. „Ако укинете сребрни новац, као покретач

обрта, рекао је Волонски монетарној комисији 7. Априла 1870. г., смањите количину металног новца потребног да служи као средство за размену добара у свету. Знатно опадање цена биће неизбежна последица смањеног новца; земље, на пример, продаваће се за много мању количину новаца. Имаоци непокретних добара наћиће се између две ватре и биће оштећени са две стране; земље ће им појевтинити, а хипотекарни зајмови, који на њима леже, постаће им тежи“.

Чујмо сада шта говоре о тој ствари Монометалисте.

Леон Фоше, још 1843. г. предказао је садању кризу речима много јачим. Он вели: влада не може наредити, да злато буде новац место сребра, јер то би значило објавити револуцију и то најопаснију од свију досадањих, револуцију која би нас у неизвестност одвукла. (Испитивања сврху злата и сребра, страна 104.)

„Економист“ предвидео је такође ту опасност из далека. У своме прегледу на свршетку 1869 г. писао је: „Можемо тврдити, да садања производња злата од 30 милиона штерлинга (смањена у данашње доба на 20 милиона) једва стиже да подмири умножавајуће се трговачке послове у свету, и да спречи непрекидно опадање цена и надница“. У свом прегледу месеца Марта 1873 г. показује упропастљиве последице од уведеног златног монометализма у Немачкој, и додаје: „Ако се годишња производња злата на скоро не умножи, светске новчане пијаве увалиће се у велику забуну због оскудице у новцу“.

Лорд Биконсфилд изразио се у истом смислу. Он вели: „Ја приписујем садању новчану збрку, која тако штетно утиче на послове, изменама што су сувоземне државе у својој валути учиниле. Наша златна валута

није узрок него последица нашег трговачког напретка. Очевидно је, да морамо спремни бити, да дочекамо велике економне преврате, који нису проузроковани спекулацијом или другим каким од старине познатим узроцима, него сасвим новим узроком, који ће врло несретне последице за собом повући“. (Дизраели у Глазгову Новембра 1873) 29. Марта 1879 г. Лорд Биконсфилд, говорећи о опадању цене сребру вели: „Производња злата у рудницима Калифорније и Аустралије смањује се непрестано, а у исто време више држава мењају своју новчану систему у корист злата, у пркос томе што се народ умножава и што потребује сваки дан више златног новца да може размену добара вршити. Овај се новац сваке године смањује и постаје са свим супротно стање ономе које је било кад су златни рудници откривени били. Злато постаје сваки дан скупље, а услед тога смањују се, сразмерно томе, цене свему осталом“.

Г. Роберт Гифен, начелник статистичног одељења у Енглеској, чија је надлежност у питању цена равна Току, Невмарку и Жевану, рекао је 21. Јануара 1879 г. статистичком друштву, пошто му је доказао стварно опадање цена услед новчане оскудице: „Желети је, да државе, у којима циркулише сребрни новац, не замењују ни један део тога новца златом. Велика и општа невоља у радњама наступила би, ако би се тражња злата појавила у оној мери као што је то било кад су Северо америчанске Државе и Немачка злато потражиле. Шта више, и тражња далеко умеренија имала би врло озбиљне последице.“

На конференцији монетарној у 1879 г. 19. Августу г. Гешен рекао је, да би увођење златног новца у свима државама била права утопија, која би не само фалишна но и опасна била. Он вели „У таком случају,

општи напор који би се чинио са свију страна да се опросте сребрног новца, произвео би највећи неред у економном свету и проузруковао би опустошљивију кризу од свију оних које до сад трговачки свет памти“. И зар Гешен није био добар пророк? Све европске државе прогнале су сребрни новац и ако не законски а оно практички усвојиле су злато за новац. Предсказана криза изврсног енглеског државника развила се пред нашим очима.

Г. Соетбер, научни заштитник монометализма немачког, у својим годишњим списима народне економије (*Jahrbücher für National-Ökonomie*) 15 Јула 1880 ст. 129., говорећи о општем усвојењу златног новца, пише: „Тако решење новчаног питања било би, без сумње, по теорији најбоље, али немогућност да се то изврши тако је очевидна, да је излишно упуштати се и у претресање такве мере која би имала за последицу опадање цене сребру и опадање цена свију осталих предмета, из чега би непрорачуњене штете произашле“. И доиста, опадање цена наступило је онако као што је г. Соетбер предвидео.

Још један навод: Г. Р. Лероа Болие, last not least, казао је, да би Француска банкротирала, да се није изванредно умножило злато после 1850 год. (*Science des Finances*, t. II. p. 323), из чега јасно следује да би нас појава у противном правцу, умалење производње злата, погоршано укидањем сребрног новца, у банкротство одвело.

Ово су била предсказивања. Зар нису она довољно јасна? У осталом није ни потребе предсказивати, да би „револуција монетарна,“ која је по речима Леона Фоше, најжешћа, најрадикалнија коју себи представити можемо, морала имати најозбиљнијих последица. Од како се драгоцени метали као новац употребљују, свагда су се људи служили уједно сребром и златом. Сребро је било главни,

природни новац, као што Локе каже, а злато као новац луксуза. Кадгод су економисти учили, да су драгоценни метали по својим особитим својствима одређени да служе као средство за размену добара, свагда су у једно исто време говорили о злату и сребру. Тирго у свом дивном делу о образовању и подели богатства, ставља у исти ред злато и сребро, доказујући да они имају равна својства за вршење новчане службе. Рикардо вели, злато и сребро избрани су агенти општег обрта и т. д. (Основи политичне економије XII). Сви учитељи економних наука говоре тако исто. И, у пркос томе, после 1870—1873 год., Немачка, а за њом и друге европске државе, нагло одбацују ковање сребрног новца, који је од постанка свог био тако изврсни новац да су у Француској метал у сребру и новац једном истом речи означавали, остављајући злату улогу међународног новца, као металу који је подложен непрестаном скакању и падању, и који, немајући сталне вредности, нема најнужније каквоће за новац или мерило вредности. Је ли дакле чудо, што је такав преврат најжалосније последице за собом повукао?

II.

Криза укочености новчане и опадање цене од 1819 до 1830 године.

Садању укоченост и односно опадање цена произвела су следећа три узрока: 1. смањена продукција злата од 700 на 500 милиона; 2. обустава ковања сребрног новца од 1873 год.; 3. одузета за ковање златног новца ванредно велика количина злата, до $3\frac{1}{2}$ милијарде, од стране Немачке и Скандинавских Држава, које су узеле злато за новац, и од стране Сједињених Северо-

американских Држава и Италије које су принудни курс папирном новцу укинуле.

Исти узроци произвели су исте последице и 1819 године. И тада је: 1-во смањила се производња драгоцених метала; 2-го Енглеска је укинула принудни курс папиру свом; и 3-ће прешла је на златан новац, одузевши Европи до половину милијарде (Меморандум Банке Енглеске 1832 год. у коме стоји: Ова велика количина злата није се могла друкче добити, него са опадањем цена еспапима).

Смањена продукција драгоцених метала показује се у следећим бројевима које је Г. Соетбер узео:

	килогр. сребра	килограма злата	вредност мили- она франака
Год. 1801—1810	894,150	17.778	265
„ 1811—1820	540,770	11,445	161
„ 1821—1830	460,560	14,216	153

Г. Р. Лероа Болие и Е. Пирме, доказивали су, да ово опадање производње драгоцених метала, није имало никаког утицаја на цене. Ја се сећам, да сам у мојим разлагањима о пољској привреди доказао велико опадање цена земљама после 1820. године, нарочито у Холандији и Немачкој, и пажљивије испитивање уверило ме је, да су речени узроци били последица велике и опште кризе, која се у падању цене свију добара показала. Г. Жевон држи, да је то најмање 30% изно-сило. Развој те кризе може се даље видети у класичном спису Токе и Невмарка, History of prices, и у говорима у парламенту енглеском држаним. Ево шта је казао о том 12. Јула 1822 год. најученији у тој ствари члан енглеског парламента, М. Матија Атвод: „Кад се испитају сви догађаји до данашњег дана, види се, да су четрдесет главних трговинских предмета спали у вред-

ности 40% готово онолико исто колико су спали и производи земаљски. Све вредности, како покретне тако и непокретне, у Енглеској смањиле су се готово у пола. На ово рећиће неко, па добро, цене су и на страни изван Енглеске спале. Нека је тако, али онда излази пред нас ова дилема: или су се свуда на једанпут умножиле грдне количине производа, или се количина новаца смањила. Да се количина производа тако нагло и тако знатно могла увеличати у свима земљама и под свима поднебијама на свету, то је немогуће, остаје дакле друго, да се количина новаца која је у обрту потребна смањила.“ Зар се у данашњем нашем стању не могу потпуно ови исти разлози навести? У то доба, општа невоља била је тако велика у Енглеској, да је Бругхам у 1822 предложио, да се смањи пореза, и да се помишљало, да се фунта штерлинга од 20 на 14 шилинга сведе. У 1820. год. давано је прида на злато у Хамбургу, овој главној трговачкој вароши, 10% а у исто време застој у пословима био је тако велики, да је у месецу Августу 1819. год. интерес спао био на $1\frac{1}{2}\%$ — У једном златном спису историчара Алисона: *England in 1814. and 1845, or a sufficient and contracted money*, налазимо опширни опис кризе. На питање шта је узрок кризи он нам одговара, смањена количина новца у обрту, *contraction of the currency*, што је дошла услед настављеног плаћања у звечећем новцу, сходно закону од 1819. године. Други писац, Д. Лубе, пише у 1827. г., *Argument against one gold standart*: Златан новац смањио је обрт новчани преко оних граница које су потребне да се надокнадити можемо, с' обзиром на садање интересне таксе.

Тадања криза произвела је била подизање заштитне царине на рану у Североамериканским Државама и Фран-

цуској. Цене рани највише су биле опале. То се исто и данас понавља: исти узроци произвели су исте последице. Падање цена, очајничко стање земљоделца, подизање царине на увоз руне, у Француској 3 франка, у Немачкој 3. марке, а исте тежње и у Аустрији.

Два дивна уподобљења Кнеза Бисмарка представљају нам живу слику садањег стања; он вели: „Занешењаци за злато налили су нам саму воду у лонац; жалосна чорба! — Злато је постало врло узан покривач; сви се гурају да себи једно парче привуку.“

III.

Навод да је опште опадање цена, поглавити узрок данашње кризе, као и оне од 1819 до 1829. г. и да се има од части приписати новчаној скучености, налази свог оправдања у најнеоборивијим основима политичне економије.

Опадање цена у опште доказано је још пре две три године од стране Гифена, Гибса и Торолд Рогера, доцније опадање то бивало је све јаче. „Тајмс“ 7. Маја 1883. год. вели: „Цене су врло ниске, оне су пале до оних цена које су постојале пре него што су одкривене велике златне руде“. „Економист“ 5. Јула 1883 г. пише: „Узевши укупно цене су Јуна месеца 1879 г. биле ниже него што су икада биле одкако су богати западни рудници одкривени, а доцније на свршетку Јуна 1884. г. биле су још ниже.“ Јула месеца 1884. год. „Тајмс“ пише: „Већем делу производа цене непрестано опадају, не можемо напред казати где ће се то зауставити.“ Излишно би било даље о овом говорити. Ствар о опадању цена је са свим очевидна.

Од чега пак зависи цена? Зависи од односа посто-

јећег између количине предмета за размену и количине средстава за размену, металних и папирних. Средства метална за размену смањила су се, 1-во, што су Североамериканске Државе, Италија, Немачка и Скандинавске Државе заузеле $3\frac{1}{2}$ милиарде злата; 2-го, што је производња злата смањила се, јер по брижљивом испитивању Буршарда, директора ковнице америкаанске, производња злата износила је: у доларима 1881. г. 103 милиона, у 1882. години 98. милиона, 1883. год. 94. милиона и 3-ће, што нису ковани сребрни новци да празнину новчану попуне, а злато је само недовољно било да то учини.

Буџет злата износи сада овако: производи се годишње до 500 милиона. Троши се: на индустрију 280 милиона, износи се за крајњи Оријент 100 милиона губи се: потопом, тарењем, закопавањем и т. д. 30. милиона. Остаје дакле 100 милиона за умножење златног новца, а толика је сума потребна самим Североамериканским Државама, које ће од сада сву ту количину задржавати за своју потребу, и то тим пре, ако обуставе закон да се сребрни новци кују, услед чега би престали ковати по 120 милиона долара годишње у сребру.

Шта остаје Европи? Ништа! По рачунима Соетера сковано је у дванаест главних држава од 1851 до 1875. год. више од 29. милијарда злата и сребра, то јест више од једне милијарде на годину. Француска је ковала од 1850 до 1870. г. 250—300 милиона франака годишње златног и сребрног новца. А сад каке грдне разлике у том постоје. Следеће цифре то нам показују. Француска је сковала у 1879. год. 24 милиона фр.; у 1880. ништа; — у 1881. г. 2. милиона; — у 1882. 3. милиона; у 1883. ништа, — у 1884. ништа. — Енглеска је сковала у 1879. 37,613. Z. штерлинга;

— у 1880. 4,156,604. у 1881. ништа; — у 1882. ништа; — у 1883. 1,435,228. — Белгија је сковала 1879. ништа; — 1880. ништа; — 1881. ништа; — 1882. 10 милиона марака злата, у франке обраћених; 1883. ништа; — 1884. ништа.

Ковање златног новца у Североамериканским Државама за последњих седам година износи 381,955,000 долара а производња злата за то време не износи више од 231,000,000 долара, дакле у самој тој држави ковање златног новца надмашује производњу злата са 150,000.000 долара или преко 760. милиона франака.

Последњих година одузела је Америка Европи преко 1½ милијарде злата. Г. Пирме чуди се и вели, је ли могуће да вода узбрдо пође. Статистика је ту која то показује и тврди да сравањења нису разлози.

Ми се налазимо пред једним великим догађајем, коме нема равног у економној историји.

У Енглеској је већ велика кубура са златом настала. Сви економисти енглески од Бачехота до Гифена држе, да је Енглеској потребно да се унесе сваке год. у злату до 5 милиона лира штерлинга; на против тога, у последњим годинама она сваке године губи и оно злато што је имала, јер извоз злата надмашује далеко увоз његов. Тако је извезено више него што је увезено, рачунајући у милионима лира штерлинга, 1877. г.: 7,5;—1878 : 3,4; — 1879 : 7,3; — 1880 : 5,3; — 1881 : 8,6; — 1882 : 0,7; — 1883 : 2,4. Енглеска која је пре 1870. год. имала свагда више увоза него извоза у злату, до 200 милиона франака, изгубила је за пет последњих година 500 милиона франака, при свем том што се народ за то време умножио, и што је потреба у новцу још јача постала. По рачунима Ота Арендта, обрт новчани у Енглеској од 1871. год. спао је на

две ливре штерл. 10. с. на једну главу. Исто тако спао је и у Немачкој, у пркос унесеним милијардама француским.

По свим горе изнесеним цифрама постаје сада јасно оно што су нам наши противници у 1881. год. порицали. Само злато није у стању да подмири новчану потребу, а да сва добра грдно у вредности не спадну. Доиста, покривач је врло узан.

Г. Валкер, професор политичне економије и изасланик Североамериканских Држава на монетарној конференцији 1878 год. представио је врло живо и снажно патње наведене збрке новчане. Он вели: Загушивање, дављење, слабе су речи да опишу самртне муке које економски свет трпи, кад упадне у вигове скучености новчане.

Па за што да се толике муке и невоље намећу човечанству? Зар за то да се оствари оно што г. Гешен називље утопијом не само фалишном, но и убитачном.

Примедба. Ово је извађено из брошире г. Емила де Лавелеја штампане у Паризу месеца Марта 1885. год. Брошира ова дошла нам је у руке касно, па је због краткоће времена нисмо могли сву од речи до речи превести и у штампу дати. Скоро до половине брошире преведено је све редом, а из друге половине извађено је оно што је понајважније, само да се што пре дело штампа и акционарима Народне Банке преда, како би се могли благовремено тим користити.

